Turkish Studies Social Sciences

Volume 14 Issue 6, 2019, p. 3341-3362

DOI: 10.29228/TurkishStudies.39722

ISSN: 2667-5617

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 13.11. 2019

✓ *Accepted/Kabul:* 20.12.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (21.11.2019)-Referee 2 (26.11.2019)

This article was checked by iThenticate.

DEVLETİN NEDENİ VE GARANTİSİ: KORKU

Mustafa ÖZKAN*

ÖZ

Siyaset felsefesi ile ilgili fikir belirten düşünürlerin önem verdikleri başlıca konulardan biri de devletin ve toplumun nedeninin ne olduğu sorusudur. Bu soru bağlamında fikir üreten siyaset bilimcilerden birisi de İngiliz düşünür Thomas Hobbes'tur. Hobbes, devlet olgusunun sonradan, insanların bir araya gelerek sözleşme yapması ile oluştuğunu savunur. Bunu savunurken, insanların devlet olgusundan mahrum olarak yaşadığı bir duruma atıfta bulunur ve bu duruma *doğa durumu* adını verir. Hobbes, devlet öncesi döneme atıfta bulunmak maksadıyla kullandığı doğa durumunu *homo homini lupus* yani "insan insanın kurdudur" temel niteliği ile tanımlar. Hobbes'a göre doğa durumu, yasa ve otoritenin olmadığı, herkesin kısıtsız özgürlüğe sahip olduğu, herkesin her şey üzerinde hak iddia edebileceği ve bu sebeplerle herkesin herkesle savaş potansiyelinde olduğu bir durumdur. Tüm bunlar doğa durumundaki insanda korku oluşturur. Çünkü herkesin her şey üzerinde hak iddia edebileceği bu durumda, biri diğerinin canı üzerinde de hak iddia edebilir. Bu da potansiyel bir savaşı beraberinde getirir. Ancak Hobbes'a göre tüm insanlar doğal akıl gereği bu durumdan kurtulmak isterler ve bir araya gelip sözleşme oluştururlar. Sözleşmenin uygulanabilir olması için de bir otorite belirlerler. O, bu otoriteye devlet adını verir. Görüldüğü üzere Hobbes için devletin nedeni korkudur.

Korku, her ne kadar devletin nedeni olarak belirlense de etkisini devlet kurulduktan sonra da hissettirir ve bu etkisiyle devletin devamlılığının garantisi haline gelir. Çünkü devlet durumunda da olursa doğa durumu her an dönülebilir bir niteliktedir. Bu durum Hobbes ile ilgili olan çalışmalarda üstünde çok durulmayan bir husustur.

Bu doğrultuda bu çalışmada temel amaç, korkunun devletin nedeni olduğu kadar, Hobbes için devletin devamının garantisi olarak da görüldüğünü göstermektir. Bu yapılırken siyaset felsefesinin temelini

* YL Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, E-posta: mustafazkan@yandex.com

oluşturan doğa durumu kavramı üzerinde sıkça durulacak ve doğa durumunun korku ve devlet ile olan ilişkisine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doğa Durumu, Korku, Sözleşme, Devlet

REASON AND GUARANTEE OF THE STATE: FEAR

ABSTRACT

The problematization of the emergence of the state and society is one of the main discussion topics among political philosophers. The British philosopher Thomas Hobbes is one of the political philosophers who put forward an idea regarding that topic. Hobbes argues that the emergence of the state to a founding social contract. He also theorizes a non-governmental natural condition of mankind that he calls as 'the state of nature' in order to explain his ideas about the social contract. Hobbes defines the state of nature as *homo homini lupus* "A man is a wolf to another man". The state of nature is a "war of all against all," in which human beings constantly seek to destroy each other in an incessant pursuit for power. But Hobbes postulates a "natural reason" by which mankind endeavor to avoid conflict and come to an agreement known as the social contract. That social contract theory requires an external political authority regarding in a manner of practicality. According to Hobbes state is the political authority that establishes peace and stability. Thus, the reason behind the emergence of the state is the sense of fear.

Although fear is the reason behind the establishment of the state, it will remain strong after the 'contract' and by so guarantees the survival of the state. Because even after the social contract the threat of returning to the state of nature continues. This aspect of the Hobbes' social contract theory has not been adequately studied by the researchers.

The main purpose of this study is to show that fear, by Hobbesian sense, is not only the reason behind the state but also essential of survival of it. The concept of 'the state of nature' as the basis of the political philosophy will be examined in detail through the paper. Also, the relationship between the state of nature, fear and the state will be included.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, it will be examined whether the fear which is effective for the formation of the state for Hobbes continues after its formation. Although it is known and stated that fear is effective in the formation of the state in Hobbes's political philosophy, it is not mentioned much about whether or not it has an effect with the formation of the state. In this context, the purpose of this study is to see whether the fear shown as the cause of the state for Hobbes also affects after the formation of the state. Hobbes has tried to explain politics and sociality through human nature and has benefited from the mechanism in doing so. Hobbes, who sees the universe and its contents in a constant movement, claims that because

man is in the universe, man is also in motion and what makes him move are passions. In this way, he puts his passions in front of the mind at the point of decision-making in human actions and defines the mind as the servant of the passion. According to him, the greatest passion of man is the passion of survival, and the state is founded with the fear of death as a result of this passion. He explains this situation with the concept of the state of nature, which he frequently uses in political philosophy. Hobbes, who shows the state of nature as the cause of fear with the difficulty of the passion of survival, also shows the state of nature as a threatening element of fear. Therefore, in this study, fear will be examined in detail through the concept of the state of nature and these investigations will be made primarily from the books belonging to Hobbes himself and other books, articles and theses written about Hobbes's political philosophy.

The 17th and 18th centuries have an important place in the history of political philosophy. After the travels in these ages, the travelers made statements about the primitive and wild tribes in Africa and America. These narratives have become the primary sources for the philosophers of the political philosophy of the period to explain the situation of man in the pre-state period. As a matter of fact, the frequency of usage of the term called the state of nature in those centuries and used to indicate the pre-state and social life of man is the most important indicator of this. Thomas Hobbes and John Locke in the 17th century and J. J. Rousseau in the 18th century are the most well-known examples. All three thinkers have used the concept of the state of nature to refer to the state of man before the state and society for the general purpose. However, in relation to the nature of this reference, Thomas Hobbes differs from the other two. While Locke and Rousseau talk about the quality of man in this period, Hobbes underscores the negativity of the man and the conditions in which he is bound. While Locke and Rousseau negate becoming society, Hobbes attaches importance to sociality. In this respect, for Hobbes, the state of nature is a state of fear that is far from the security that man lives in the most severe conditions. The conditions of this situation are so bad that there is no possibility in the human life of acquiring property, dealing with art or literature. Because the greatest priority in this case is to survive. In this case, everyone has a right to everything and everyone is at war with everyone. However, this state of war is not an actual war, contrary to what is known. This war is only potential. That is, everyone knows that they are in the stage of struggle with the opposite. This is actually a state of readiness for war. To sum up, everyone's war with everyone is a state of readiness, since it is known that it is not active but can be realized at any time. Even this is enough to be scared. Because knowing that he will be attacked by the other side at any moment keeps the fear fresh. According to him, fear is the main reason why people stop living as individuals and move to society and state. The state of nature is a threatening element of fear. There is always a possibility for Hobbes to return to this threat. In this respect, Hobbes is distinguished from two other thinkers who use the state of nature. In Locke and Rousseau, the state of nature cannot be reverted, but in Hobbes, it is possible to return at any time. Therefore, the possibility of returning to that fearful state keeps the fear in man fresh and constant. This opens the way for fear to be determined as a guarantee of the state. In fact, after this stage, the influence of the civil war that Hobbes witnessed in a part of his life can

be seen. *Leviathan* and *De Cive*, the works of which he felt the importance of absolutism in state administration, were published during and after the civil war period. Thus, according to Hobbes, the main reason for returning to the state of nature is civil war. There are two reasons for the civil war: the first is that the value that citizens attach to their liberties prevents the security of the country and the second is the division of sovereignty. Hobbes points to the concept of obedience as a solution to the first, and absolute monarchy as a solution to the second. He states that in order to return to the state of nature and not to live that fearful life again, people must first renounce their freedom to some extent and obey the sovereign. Secondly, he underlines that sovereign should not be limited or divided by another power. From these two points, Hobbes indirectly underlines that he is a dark securityist in the balance of freedom-security, the fundamental dynamics of political philosophy. According to him, the main thing in state administration is the security of the state rather than the freedom of the citizens. If a person does not want to return to the state of nature again, he must renounce his freedom if he risks the security of the state. If not, that is to say, if the freedom of citizens prevents the security of the state, it should be prevented by the state under any circumstances. Otherwise, it would mean that civil war would occur and that the fearful nature would return with the civil war. Thus, it is seen that fear is the cause of the state and the guarantee of its continuity thanks to the nature of nature, which is a threat to Hobbes' political understanding.

This study examines the place of fear in Hobbes' political philosophy.

- In Hobbes' political philosophy, human nature and natural sciences are explanatory elements.
- For Hobbes, the state of nature is a state of war, but it is a readiness, which is a potential rather than an active one,
- For Hobbes, fear is the main cause of the state and society, and the threatening element of fear is the state of nature.
- The nature of the nature is always reversible because fear is a threat,
- Fear is the guarantee of the state as the state of nature can be turned at any time,
- that a person who has to ask for the continuity of the state must renounce his freedom to a certain extent in the context of the balance of freedom-security,
- Hobbes is strictly a party to security in state administration,
- The civil war Hobbes saw in adopting a security state administration was also effective.

Keywords: State of Nature, Fear, Convention, State

Giriş

Yokluğunu düşünmemiz istendiğinde, bizi en çok zorlayacak şeylerin başında devletin olmadığı bir dünyayı hayal etme zorluğu gelebilir. Hele ki insanın tüm yaşam alanlarında devlet etkisini epeyce hissettiği günümüz dünyasında. Bir şeyin yokluğunu düşünürken yaşanan zihinsel hengâme, aslında o şeyin varlığını gerekli kılan önermeleri de bize verebilmektedir. Yani, devletin olmadığı bir dünyayı düşünürken, devletin neden var olduğu ve olması gerektiği ile ilgili önermeleri de irdeleme ihtiyacı belirmektedir. Bu durumu felsefe tarihinde en iyi ortaya koyanlardan biri de İngiliz siyaset bilimci Thomas Hobbes'tur.

Hobbes, tüm yasalar ve devlet ortadan kaldırılmış olsa, hayatın neye benzeyeceğini ortaya koymaya çalışır. Bu durumu ortaya koymaya çalışırken de insan doğasına inerek doğaya bakış açısını gösteren mekanizm ile bunu birleştirir. Mekanizm ile evrenin ve içindekilerin sürekli hareket halinde olduklarını belirten Hobbes, insanı harekete geçiren şey olarak da onun doğasında bulunan tutkuları gösterir. Tutkuları insanın eylemlerinin nedeni olarak gösteren Hobbes bu sayede akıl-tutku dengesinde üstünlüğü tutkuya verir ve aklın sadece tutkuyu gerçekleştirmede bir araç olduğunu savunur. İnsanın en büyük tutkusu olarak da hayatta kalma tutkusunu gösteren Hobbes, aklın en yüce görevini, bu tutkuyu korumak için gerekli ilkeleri oluşturmak olarak belirler. Ancak Hobbes, bu yüce turkunun zora girdiği belli durumlar olduğunu iddia eder ve bu bağlamda ortaya doğa durumu kavramını koyar. Doğa durumu kavramı ile bir bütünü basit öğelerine ve ana hareketlerine indirmeyi destur edinmiş mekanizm bağlamında devleti de basit öğelerine ayırır ve bu kavramla, hayatta kalma tutkusunun zora girdiği durumu belirtir. Bakıldığında doğa durumu O'nun için, parçalarına ayrılmış devletin nedenini ortaya koyacağı bir metafor niteliğindedir. Hobbes bu metafor ile devletin olmadığı varsayımsal bir döneme iner ve bu dönemin niteliklerini göstermeye çalışır. Bu iniş ile Hobbes, doğa durumunun insan için vahim sonuçlar doğuran bir dönem olduğu sonucuna varır. Bir kaos durumu olarak tasvir ettiği doğa durumu, özetle, bireylerin kısıtsız özgürlüğe sahip olduğu, devletin ve yasaların olmadığı, her şeyde herkesin hak iddia edebildiği, güvenlik olgusundan tamamen mahrum olunan, herkesin herkesle savaş durumunda olduğu bir durumdur. Tüm bunlar ise beraberinde korkuyu getirir. Aslında burası Hobbes'un siyaset felsefesinin başlangıcıdır. Çünkü Hobbes devletin nedeni olarak korkuyu gösterir. O'na göre, doğa durumundan sözleşme aşamasına geçişte en önemli etken korkudur. "İnsan insanın kurdudur" diyerek açıkladığı doğa durumunda, insanların en doğal hakkı olan yaşama hakkını güvenlik endişesi ile yaşayamadıklarını ileri sürmektedir. Güvenliğin olmadığı bir ortamda korkunun hâkim olduğunu ileri süren Hobbes'a göre, doğa durumu aynı zamanda bir savaş durumudur. Savaşın olduğu bir durum aynı zamanda bir kaos durumudur. Böylesi bir savaş ve kaos durumunda ise insanların en temel ve doğal hakkı olan hayatta kalma ve yaşama hakkını muhafaza etmek isteyeceklerini söyler. Yaşama hakkının tehlikede olduğu bu durumda, ölüm korkusu nedeniyle insanların kendi haklarını güvence altına almak adına başkalarıyla bir araya gelerek sözleşme yapma mecburiyetinde kaldıklarını ileri süren Hobbes'a göre, sözleşmeyle beraber bireylerin, yaşama haklarının korunması için bir otorite belirlediğini ifade eder. O'nda bu otorite devlettir.

Görüldüğü üzere, Hobbes'ta devletin oluşumunun temelinde insanlarda oluşan ölüm korkusu vardır. Bu korku, doğa durumundaki güvenlik olgusunun yokluğundan beslenmektedir. Ancak Hobbes'ta devlet ile birlikte korku duygusu son bulmamaktadır. Her ne kadar güvenlik olgusu devlet tarafından sağlanmakta olsa da diğer doğal hak kuramcılarının aksine Hobbes'ta doğal durum her an tekrar yaşanabilme ihtimaline sahiptir. Bu yönüyle, doğa durumunda kendini oldukça hissettiren korku duygusu, sözleşme durumunda da varlığını devam ettirmektedir. Kısacası korku, Hobbes'un devletinde, devletin varlığının garantisidir, çünkü her an doğa durumuna geri dönülme korkusu, bireylerin devlete olan bağlılığını arttırmaktadır. Bu bağlılık aynı zamanda devletin güvenliği sağlayabilmesi adına bireylerin özgürlüklerinin bir kısmından feragat etmesini de beraberinde

getirmektedir. Bu noktada Hobbes, doğa durumuna tekrar dönülmesine neden olacak şeylerin neler olduğunu belirterek bunların yaşanmaması için *mutlak monarşi* ve *itaat* kavramına atıfta bulunur.

Görüldüğü üzere Hobbes'un siyaset felsefesi anlayışında korkunun yeri yücedir. O, ortaya koyduğu doğa durumu kavramı ile devletin nedeni olarak korkuyu işaret ederken, mutlak monarşi ve itaat kavramları aracılığıyla da korkuyu devletin garantisi olarak betimler.

Bu noktadan hareketle bu çalışmanın ilk bölümünde, siyasete giden yolda ve korkunun oluşumunda insan doğasının etkisi gösterilecek ve korkunun oluştuğu ortam olan doğa durumu bir metafor olarak ele alınacaktır.

İkinci bölümde, oluşan korku duygusuyla insanların bir araya gelerek sözleşme oluşturmaları ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde, sözleşme sonrası doğan otorite ihtiyacı sonrası devletin oluşumu gösterilecektir. Aynı zamanda her an doğa durumuna dönülme tehlikesi belirtilecek ve bu sayede mutlak monarşi ve itaat kavramlarının önemine değinilerek, korkunun devletin garantisi olduğu vurgulanacaktır.

Son bölümünde ise Hobbes'ta korkunun devletin nedeni ve garantisi olduğuna dair çıkarımlar belirtilecektir.

Birinci Bölüm:

1.1. Korkunun ve Siyasetin Oluşumunda İnsan Doğasının Etkisi

Hobbes, *Human Nature*'de, yasaların ve politik olanın doğru ve açık bir şekilde ifade edilmesi için, insanın doğasının ne olduğuna bakmamız gerektiğini belirtir. (Hobbes, 2005: 1). Hobbes, insan ile ilgili olan bazı alanların (ahlak, siyaset, hukuk, vb.) anlaşılabilmesi için önce insan doğasına bakılması gerektiğini savunur. Nitekim kendisi, Leviathan gibi siyasi bir otoritenin niteliğini tanımlamaya çalıştığı kitabının başlarında, insanı siyasete götüren nedenler olarak insan doğasını göstermeye çalışır ve bunu yaparken uzunca insan doğasından bahseder.

Hobbes, insan doğası hakkında konuşmadan önce insan doğasını ilişkilendirdiği doğa bilimi hakkında konuşur. Çünkü Hobbes için doğa bilimleri üzerine getirilen açıklama ve ilkeler insan için de geçerlidir (atom ile insanın hareketlerini benzetmesi gibi). Bu sebeple Hobbes'taki ilişkisel sıralama şu şekildedir: doğa bilimleri→ insan doğası→ insani alanlar. Hobbes çağındaki bilimsel gelişmelerin de etkisiyle doğayı yorumlama konusunda evrenin hareket halinde olduğunu savunan mekanik bir bakış açısına sahiptir. Açmak gerekirse mekanizm, evrende ve içinde bulunan her şeyin hareket halinde olduğunu bildirir. Hobbes'a göre insan da evrenin içindedir. Dolayısıyla evrenin içinde var olduğu için o da hareket halindedir. Buradan sonra ise Hobbes'un yapması gereken insanı hareket ettiren ve onun hareketini sürekli kılan etkenin ne olduğunu göstermek olacaktır. Tam da bu nokta da Hobbes, insan doğası üzerine konuşmaya başlar.

Hobbes, insanı hareket ettiren etken üzerine konuşurken, insan üzerine yapılan önemli tartışmalardan biri olan tutku-akıl ikilemine dâhil olur. Bu tartışmanın temel problemi, insanın eylemlerinde hareket ettirici ve belirleyici ana unsur tutkular mıdır yoksa akıl mıdır? Sorusu üzerinedir. Hobbes bu ikilimde tutkuların (metinlerinde tutku yerine arzu ve duygu ifadesine de kullanır.) yanındadır. Dolayısıyla insanı hareket ettiren ana etkenin tutkular olduğunu savunur. O'na göre tüm insanlar doğası gereği mutlu olmak isterler ve bunun elde edilmesi için hareket ederler. Bu hareketi sağlayan şey ise tutkulardır. Hobbes'a göre mutluluk herhangi bir şeyin elde edilmesi ile nihayetlenen bir şey değil onun deyimiyle "bir nesneden diğerine, arzusun devamlı ilerleyişidir" (Hobbes, 1993: 76). Bu yüzden tutkular da süreklidir, dolayısıyla hareket de. Akıl ise, insanın mutlu olması için onu hareket ettiren tutkuların hizmetçisi niteliğindedir (bu husus 2.1 de detaylandırılmıştır). Tutkunun gerçekleşmesi için ona öneriler sunan bir hizmetçidir. Bu noktadan

sonra Hobbes, insanın en yüce tutkusunu belirtmeye çalışır. Hobbes’a göre tüm insanların en yüce tutkusu hayatta kalma tutkusudur. Tüm insanlar ilkin yaşamak isterler. Bu tutkunun tehlikeye girmesi durumunda ise ellerinden geleni yaparlar. Ellerinden geleni yapma meselesi ile ahlakın başlangıcını, bunun sonucunda oluşan koşullar ile siyasetin başlangıcını işaret eder. Çalışmanın konusu gereği ele alınacak olan ikincisi yani siyasettir. Hobbes’a göre hayatta kalma tutkusunun tehlikeye girmesi sonucu korku oluşur ve korku Hobbes’a için siyasetin ve devletin oluşmasındaki ana sebeptir. O, korkuyu açıklarken, hayatta kalma tutkusunun tehlikeye girdiği bir döneme atıfta bulunur ve bu döneme doğa durumu adını verir. O’na göre insanı siyasete iten şey olan korku doğa durumunda oluşur ve doğa durumunda otorite yoktur. Otorite olmadığı için de insan eylemleri özgürdür ve bu özgürlük korku getirir. Bu sayede doğa durumu Hobbes için hem korkunun oluşumunu göstermek hem de devletin gerekliliğinin altını çizmek için kullanılan bir metafor niteliğindedir.

1.2. Bir Metafor Olarak Doğa Durumu ve Korkunun Oluşumu

Doğa durumu kavramı felsefe tarihinde daha çok 17. ve 18. Yüzyıllarda yaşayan ve siyaset felsefesi ile ilgili görüş ortaya koyan düşünürlerde görülür. Hatta doğa durumu bu dönemin “siyasal düşüncesinin zorunlu teatral özelliklerinden biridir”(Thomson, 2000: 65.). Bu yönüyle burada “17. Yüzyılda Avrupa dışındaki vahşi kesimlerden dönen seyyahların anlattıkları etkilidir”(Thomson, 2000: 65.). Özellikle Amerika ve Afrika’ya yapılan seyahatler sonrası orada görülen vahşi ve ilkel kabileler hakkında anlatılanlar, dönemin düşünürlerinin bunu devlet öncesi yaşamı temellendirecekleri bir mit olarak kullanmasında etkili olmuştur. Bakıldığında doğa durumu, daha çok John Locke, J.J.Rousseau ve Thomas Hobbes gibi 17 ve 18. Yüzyıllarda yaşamış düşünürlerde karşımıza çıkar. Seyyahların anlattıkları etkili olacak ki doğa durumu kavramı üç düşünürde de devlet öncesi döneme atıfta bulunmak için kullanılır. Ancak bu duruma verilen nitelik¹ bakımından Thomas Hobbes diğerlerinden ayrılır.

Hobbes’ta doğa durumu tarihte yaşanmış bir olay değildir. Bu amaçla Hobbes, doğa durumu ile tüm yasalar ortadan kaldırılmış olsa, hayatın neye benzeyeceğinin düşünülmesini ister. Devlet ve yasalar olmadığı takdirde insan hayatını bekleyen şartları göstermeye çalışır. Burada Hobbes’un doğa bilimi anlayışı devreye girer. Doğayı açıklarken kullandığı mekanizmi devleti ve insanı açıklamak için de kullanır. Bu anlayış, şeyleri incelerken “onları en basit öğelerine ya da hareketlerine indirgeyerek her bir şeyi incelemek ve belirli sonuçların veya başka hareketlerin vuku bulduğu şartları test etmek üzerinedir”(Tannenbaum ve Schultz, 2006: 238.). Bu yolla, modern bilimin metodolojisini beşeri bilimler alanına uygulayarak, sivil hayatı yöneten yasaları, Galileo’nun hareket yasalarını incelediği tarzda araştırmaya yönelmiş; toplumu parçalarına ayrılıp birleştirilebilme esasından hareketle ele almış ve böylece politikaya kesinlik kazandırarak, toplum düzeninin ne olduğunu ve nasıl kurulacağını göstermeye çalışmıştır (Cevizci, 2007: 51). Aslında Hobbes’un temel amacı siyaset ile bilimi birleştirerek, siyasete bilimsel bir zemin hazırlamaktır. Buradan hareketle Hobbes, devletin gerekliliğini göstermek için tıpkı bir mekanik doğa anlayışı ile bütünü parçalara ayırarak nedenlere gider. Bir bütün olan devleti de parçalarına ayırmak ve varlığını mümkün kılan nedenleri belirlemek temel amaçtır. Hobbes bütün olanı yani devleti parçalarına ayırır ve nedeni olarak da varsayımsal bir dönem olarak oluşturduğu doğa durumu sonucu oluşan korkuyu gösterir. Bu bağlamda devlet ve doğa durumu arasındaki ilişkiyi mekanik bağlamda şöyle anlatır:

“Zira bir şey en iyi, onu oluşturan şeyler ile bilinebilir. Nasıl otomatik bir saatte ve diğer karmaşık aletlerde parçaların ve çarkların fonksiyonları, bu aletler sökülüp malzemeleri, şekilleri ve devinimleri ayrı ayrı incelenmediği sürece anlaşılamazsa; devletin hakkının ve yurttaşların görevlerinin incelenmesinde de, devleti gerçekten parçalara ayırmasak da öyle olduğunu düşünmemiz, eş deyişle insan doğasının ne olduğunu, bir devletin kurulması için hangi özelliklerinin uygun olduğunu ve hangilerinin olmadığını, insanların nasıl olup da birada yaşamak istediklerini anlamamız, gerekmektedir” (Hobbes, 2014: 11).

¹ Doğa durumu Rousseau ve Locke’da olumlanan bir durum iken Hobbes bu durumu tamamen olumsuzlar.

Görüldüğü üzere Hobbes, devletin nedenini ortaya koymaya çalışır. Bunda mekanizm kadar bağlı olduğu İngiliz Empirizminin etkisi de büyüktür. Bir empiristin yapması gerektiği gibi neden-sonuç ilişkisine ulaşmaya çalışır. Doğadaki her şeyin nedeni olduğunu düşünen bir empirist için devletin nedenine inmeyi düşünmek en doğal haktır. Buradan bakıldığında doğa durumu Hobbes'ta devletin neden gerekli olduğunu ileri sürmek, devletin nedenini ortaya çıkarmak için kullanılan bir metafor niteliğindedir. Aslında bu yolla Hobbes devletin kıymetini bildirmeyi ve yurttaşların da devleti yöneten kişiye itaat etmelerinin gerekliliğini göstermeyi amaçlar. Nitekim bunda hayatının belirli bir aşamasında ülkesinde gördüğü iç savaşın etkisi² yadırganamaz. İç savaşı doğa durumu ile özdeş gören Hobbes, bu aşamanın herkesin bireysel arzular dâhilinde hareket ettiği bir dönem olduğunu bildirir. Bu yüzden O'nun için doğa durumu, insanın toplumsallıktan uzak olarak yaşadığı toplumsal olmayan bir dönemin adıdır.

Devletin gerekliliğini anlatmaya çalışan Hobbes, haliyle devletin gerekliliğini zorunlu kılan ve devletin öncesini temsil eden koşulları belirtmek zorundadır. Bir şeyin gerekli olması demek aynı zamanda o şeyi gerekli kılan şeyin de olumsuz ya da kötü olması demektir. Hobbes ise bu olumsuzluğu doğa durumu ile bağdaştırır. Çünkü O'na göre devlet iyidir ve gereklidir, doğa durumu kötüdür ve bu yüzden devleti gerekli kılar. Bu yönüyle Hobbes, doğa durumu kavramını kullanan diğer sözleşmecî düşünürlerden John Locke³ ve J.J. Rousseau⁴dan ayrılır. Çünkü onlar Hobbes'un aksine doğa durumunu iyi ve güzel olarak nitelerler. Hobbes ise bu durumun kötülüğünü şu şekilde belirtir: “ne sanat; ne yazı; ne de toplum vardır. Hepsinden kötüsü, hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer”(Hobbes, 1993: 96). Aslında temel fark, Locke ve Rousseau'nun Hobbes'un aksine bireyselliği toplumsallığın önüne çıkarmasından kaynaklanır. Bundan ötürü ilk olarak toplum denilen olgunun doğa durumu ile karşıtlığının incelenmesi gerekecektir.

Genel manada toplum: aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümüne verilen addır. Doğa durumu ise Hobbes'ta, insanların toplum halinde değil de tekler halinde yaşadığı döneme verilen addır. Bu yüzden insanlar çıkarlarını iş birliği ile değil tamamen bireysel bir şekilde sağlarlar. Hukuki manada değerlendirildiğinde bahsi geçen iş birliği belli yasaları temsil etmektedir. Yani, toplum halinde yaşamak için belli başlı kuralların olması, bu sayede çıkarlara ters düşecek şeylerin yapılmaması üzerine bir işbirliği. Doğa durumu ise içinde hiçbir kuralın olmadığı bir yasa yokluğunu temsil eder. İnsanın diğerine karşı olan eylemlerini belirleyen ya da sınırlayan güç yasa olduğuna göre, doğa durumunda insanın eylemlerini sınırlayan ya da belirleyen bir güç yoktur. Haliyle insan eylemlerinde özgürdür. Bu özgürlük ise kısıtsız bir niceliğe sahiptir. İnsanın kısıtsız özgürlüğe sahip olması aynı zamanda onun kısıtsız hakka sahip olması da demektir. Bu yüzden Hobbes bu durumu, herkesin her şey üzerinde hakkının olduğu durum olarak tasvir eder. Bu kısıtsız haklar içerisinde insan için en yüce ve *doğal hakkın* doğal akıl gereği yaşama hakkı olduğunu belirtir. Ancak yasaların olmadığı bir dönemde yaşama hakkı, *hayatta kalma hakkı* olarak evrilir. O halde bu durumda insanın en büyük gayesi doğal hakkı olan hayatta kalma hakkı üzerinedir. Bakıldığında doğal durum, insanın, kısıtsız özgürlüğü ile doğal hakkını hiçbir otorite olmadan korumaya çalıştığı dönemin adıdır. Dolayısıyla “herkes doğa gereği kendi varlığını koruma hakkına sahipse, zorunlu olarak, kendi varlığını korumak için gerekli araçları

² Bkz. A.P. Martinich: 2013, 51-57

³ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* 'de doğa durumu şöyle olumlar: Basit yoksul bir yaşam biçiminin eşitliği, insanların isteklerini, küçük mülkiyetlerinin dar sınırlarına hapsederek çok az uzlaşmazlık doğmasına yol açtı ve dolayısıyla uzlaşmazlıklar hakkında karar verecek çok sayıda yasaya gerek duyulmadı: Az sayıda yasa ihlali ile az sayıda suçlunun olduğu bu durumda, adalet eksikliği hissedilmedi” (Locke, 2004: 107).

⁴ Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* 'nda doğa durumunu şu şekilde olumlar: “Ormanlarda avare dolaşan, hiçbir hüneri olmayan, konuşmayı bilmeyen, evi barkı, savaşları, bağlantıları olmayan, hemcinslerine ya da onlara zarar vermeye hiç gereksinimi olmayan, hatta belki onlardan hiçbirini tanımayan, az sayıda tutkusu olan, kendi kendine yeten vahşi insan...” (Rousseau, 1995: 128).

kullanma hakkına da sahiptir” (Strauss, 2011:217) . Bir yasanın olmadığı bu durumda, insanın kendi varlığını korumak için hangi araçların gerekli olduğuna hükmedecek bir sınır koyucu unsur da yoktur. “Gerekli araçlar, insanın kendisinin öyle olduğuna hükmettiği şeylerdir”(Hobbes, 2014: 29). Dolayısıyla hayatta kalabilmek için yapılan her şey mubahtır, hatta yasa olmadığı için adildir. Hobbes bu durumu şöyle belirtir:

“Her insan kendisi için iyi olanı arzulamak ve kötü olandan, en başta da doğal kötülüklerin en büyüğü olan ölümden, kaçınmak zorunda kalır; bu, taşın yere düşmesi kadar güçlü ve doğal bir zorunluluktur. Bundan dolayı, birinin bedenini ve uzuvlarını ölüme karşı savunmak ve onları korumak için elinden gelen her şeyi yapmasında saçma, anlaşılmaz ve doğal akla aykırı hiçbir şey yoktur. Ve doğal akla aykırı olmayan bir şey, herkesin kabul ettiği gibi, adil bir şekilde ve bir Hakka dayanarak yapılır. Zira Hak kavramı ile kesin olarak kastedilen şey, insanın tüm doğal yetilerini doğal akla uygun bir şekilde kullanabilme özgürlüğüdür. Bundan dolayı doğal hakkın ilk temeli herkesin elinden geldiğince yaşamını ve uzuvlarını korumasıdır (Hobbes, 2014: 27-28).

Hak kavramı doğa durumunda karşımıza çıkan en önemli kavramlardandır. Bu yüzden Strauss Hobbes’un doğa durumu hakkında, “doğa durumu içinde noksansız hakların bulunması olgusuyla vasıflandırılır”(Strauss, 2011: 216) nitelmesini kullanır. Bu hakkı muhafaza etmek için insan her şeyi yapar ve tüm eylemler bencilcedir. Bu hak dâhilindeki bencilliği David Gauthier şu şekilde ifade eder: “Özgürlük her insanın kendi doğasını korumak için, istediği gibi kendi gücünü kullanma hakkıdır. Hobbes’un bu durumu doğanın içindeki insanlara atfetmesi, ‘böyle bir durumda her insanın her şeye, hatta bir annenin vücuduna bile’ her koşulda bir hakkı olduğu konusunda ısrarı ile açıkça ortaya konur”(Gauthier, 1979: 549). Hak doğrultusunda hayatını korumak isteyen insan diğer insanların da bu amacı gütmelerinden ötürü bir tehlike ve korku ortamındadır. Çünkü herkes kendi hakkını koruma çabasıyla bir diğerinin tehdidi altındadır. Bu hakkın korunması için yapılan her şeyin adil ve mubah olması birinin diğerinin canı da dâhil her şeyi hakkında hak sahibi olmasına sebep olur:

“Doğa her insana her şey üzerinde bir hak vermiştir. Eş deyişle, saf doğa durumunda ve insanlar birbiriyle yaptığı sözleşmeler yoluyla kendilerini bağlamadan önce, herkese herhangi birine istediğini yapma, arzuladığı ve elde edebileceği her şeye sahip olma, bunları kullanma ve bunların tadını çıkarma izni verilmişti. Argüman şöyledir: Birinin istediği bir şey tam da onu istemiş olduğu için bu kişiye iyi gözükür ve bu şey ya onun korunmuşum katkıda bulunmaktadır ya da en azından ona öyle gözükmektedir” (Hobbes, 2014: 28-29)

Herkesin her şey üzerinde hakkının olması doğa durumundaki başka bir niteliği de gösterir: *Herkesin herkesle savaşı*. Çünkü herkesin her şey üzerinde hak iddia etmesi karşısındakinin canının da kapsar. Bu yüzden de herkes diğeri ile savaş durumuna geçer. Ancak bu savaş aktüel değil potansiyel bir vaziyettir ve herkes bu potansiyelin farkındadır. Hobbes bunu, “nasıl kötü havanın doğası bir veya iki yağmur sağanağından ibaret olmayıp, birçok günlerin eğiliminden oluşursa: savaşın doğası da, çarpışma eyleminden ibaret olmayıp, tersine bir güvencenin bulunmadığı, çarpışmaya yönelik kesinleşmiş eğilimden oluşur”(Hobbes, 1993: 94) diye örnekler. Buradan da anlaşılacağı üzere Hobbes’ta savaş durumu sürekli bir mücadele değil, mücadeleye sürekli hazır olma durumudur. Buradan hareketle Hobbes, insanın doğasında savaşa meyilli olmasına neden olan nedenlerden bahseder. *Leviathan*’da bu nedenlerden şu şekilde bahseder: “İnsan doğasında üç temel kavga nedeni buluruz. “Birincisi, *rekabet*; ikincisi, *güvensizlik*; üçüncüsü de *şan ve şeref*”(Hobbes, 1993: 94).

Hobbes’a göre tüm insanlar doğası gereği en iyiyi arzularlar. “İnsanın arzuladığı şeyi elde etmesine yardımcı olan araç ise kudrettir” (Hobbes, 1993: 68). İnsanlar ise arzularını yerine getirecek kudret için rekabet halindedirler. O’na göre insan, doğası gereği doğada var olan her şeyin üzerinde kudret sahibi olmak ister. Bunu herkesin istemesi de bir rekabeti beraberinde getirir. Bu rekabetin ise zamanla insanlar için olumsuz şeyler doğuracağını savunan Hobbes, en sonunda “Mal, mülk,

şeref buyurma veya başka bir kudret konusundaki rekabetin, yarışmaya, düşmanlığa ve savaşa götüreceğini bunun da diğerinin arzusunu engellemek için öldürmeye kadar gideceğini savunur (Hobbes, 1993: 76).

Hobbes’a göre insanların elde etmek istediği en yüce kudretlerden biri şan ve şöhrat kudretleridir ki bu kudretler, insanların savaş durumunda olmalarında etkili olan üç nedenden biridir. O, insanlar için şan ve şöhrat elde etme arzusunun önemini şöyle anlatır:

“İnsan davranışlarının üzerine eğilen herkesin deneyimleri açıkça göstermektedir ki, iradi temasların tümü ya karşılıklı bir ihtiyacın ya da şan peşinden koşmanın bir sonucudur; bundan dolayı da, insanlar bir araya geldiklerinde, elde etmek istedikleri şey ya kendileri için bir yarar ya da bir arada bulunduğu insanların gözündeki şöhrat veya şandır” (Hobbes, 2014: 23-24.)

Leviathan’da ise bu arzu ile ilgili olarak “insan ünlü olmak, yani servet, makam ve herhangi büyük bir işten dolayı tanınmış, saygıdeğer biri olmak ister. Çünkü bu, o kişinin ün yaptığı kudretin bir işaretidir” (Hobbes, 1993: 73) diye bahseder. O’na göre bu arzu hiçbir zaman bitip tükenmez. Doyum noktası yoktur. İnsan elde ettiği şan ve şöhrat sonrası daha fazlasını ister. Bu arzu insanın doğası gereği onda vardır ve Hobbes, bütün insanlarda doğaları gereği bir şan-şöhrat arzusu olduğunu ifade eder:

“Doğa gereği tüm insanlar, ama en çok da sıradan gereksinimleri için en az kaygılananlar, şan ve şöhrat için yarışlar. Boş vakitlerinde bazen birbirleriyle politika tartışır, bazen de Tarih, Hitabet, Siyaset ve benzeri konular üzerine yüzeysel kitaplar okur ve sonunda sahip oldukları zekâ ve bilgi sayesinde en önemli işlerin üstesinden gelebilecek donanımda olduklarına inanmaya başlarlar” (Hobbes, 2014: 165-166).

Bu şan-şöhrat arzusu nedeniyle insanlar birbirlerine zarar verme aşamasına kadar gelebilirler. Çünkü O’na göre herkes saygı görmek ister ve saygı görmesine engel olacak şeyi ortadan kaldırmayı niyet eder “her türden hor görme ve aşağılama emaresi üzerine, doğal olarak herkes elinden geldiğince, kendisini hor gören kişiden zarar verme yoluyla, diğerlerinden de ibret yoluyla cebren daha çok saygı görmeye çabalar” (Hobbes, 1994: 82). Bu ise bir savaş sebebidir.

Hobbes için insanı savaşa ya da kavgaya sürükleyen bir diğer duygu ise *güvensizlik* duygusudur. Bu duygu aslında diğer iki savaş nedeninin sonucu olarak ortaya çıkan ama aynı zamanda kendi başına bir savaş nedeni olabilen bir duygudur. Çünkü şan, şöhrat, mal, mülk vb. şeyler için girilen rekabet sonrası insanlar birbirlerinin canını alma aşamasına gelebilir ama almayabilirler ancak, bu can alma eyleminin farkında olan insan, bu farkında olma durumu nedeniyle kendisini her an güvensiz hisseder ve bu güvensizliği ortadan kaldırmak için karşı tarafın eyleme geçmesini beklemeden işe koyulabilir. Bu ise bir savaş durumunu ortaya çıkarır. Hobbes, güvensizlik duygusu üzerine konuşurken onu başka bir kavram ile birlikte ele alır. Bu *eşitlik* kavramıdır. *The Elements of Law*’da “insanlar doğası gereği eşittir” (Hobbes, 1994: 77) der. Ancak, O’na göre güvensizlik duygusunun oluşumunda bu kavramın etkisi büyüktür. Çünkü bahsedilen eşitlik sosyal ya da hukuki anlamda bilinen olumsuz bir eşitlik değil, daha çok yetenek ve kabiliyetler üzerine olan ve olumsuzlanan bir eşitliktir. Bu bağlamda Hobbes’taki eşitlik üç konu üzerinedir. Bunlar:

- Amaçlara ulaşım umudu konusunda eşitlik
- Birbirlerini öldürebilme kabiliyeti konusunda eşitlik
- Korunmasızlık konusunda eşitlik

İlk olarak, insanlar doğası gereği yetenekler anlamında eşittir demek Hobbes için, *amaçlara erişme umudun da eşittirler* demektir. O’na göre amaçlara erişme konusundaki eşitlik insanlar arasında bir probleme neden olmaktadır. Çünkü bir amaca ulaşmak isteyen iki kişinin bu amaç için sahip oldukları umudun eşit olması, onları birbirlerinin üzerine çıkmak için mücadeleye hatta

kavgaya yöneltecektir. Bu durum insanları birbirlerinin canını almaya kadar gidecek bir yola götürür. Burada ise ortaya başka bir problem çıkmaktadır. Çünkü insanlar can alma konusunda da yetenek anlamında eşittirler. Hobbes *birbirini öldürme konusundaki eşitlikten* şu şekilde bahseder:

“İnsanlar doğuştan eşittir. Doğa, insanları, bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından öyle eşit yaratmıştır ki, bazen bir başkasına göre bedence çok daha güçlü veya daha çabuk düşünebilen birisi bulunsa bile, her şey göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark, bunlardan birinin diğerinde bulunmayan bir üstünlüğe sahip olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir. Çünkü bedensel güç bakımından, en zayıf olan kişi, ya gizli bir düzenle ya da kendisi ile aynı tehlike altında olan başkalarıyla birleşerek, en güçlü kişiyi öldürmeye yetecek kadar güçlüdür”. (Hobbes, 1993: 92)

Herkesin birbirini öldürme konusunda eşit olması demek ortaya başka bir eşitliği çıkarır: *Korunmasızlık konusunda eşitlik*. Çünkü herkes öldürme kabiliyetinde eşitse aynı zamanda herkes aynı derecede korunmasız demektir. Birbirini öldürmek isteyen iki kişi düşünüldüğünde, A kişinin öldürebilme kabiliyetinin derecesi B kişinin korunmasızlığının derecesini, B kişinin öldürebilme kabiliyetinin derecesi A kişinin korunmasızlığının derecesini verir. İkisi de öldürme kabiliyeti konusunda eşit oldukları için, haliyle korunmasızlıklarının derecesi de eşit olur. Buradan bakıldığında bu da bir sorun teşkil eder. Çünkü korunmasızlık konusunda eşit olduğunun farkında olan insan, henüz saldırıya uğramadan diğerinin canını almak isteyecektir. Tüm bu eşitlik şekilleri yukarıda bahsedilen güvensizlik duygusunu oluşturur:

“Eşitlikten güvensizlik doğar. Bu yetenek eşitliğinden, amaçlarımıza erişme umudunun eşitliği doğar. Bundan ötürü, iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederlerse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de sadece zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar” (Hobbes, 1993: 93).

Güvensizlik duygusu ile birlikte ise ortaya savaş çıkar. Çünkü herkes eşitse elde etmek istedikleri şey için diğerinin üstüne çıkmak isteyecektir ve haliyle “Aynı şeyi elde etmek isteyen iki kişi birbirine düşman olup, biri ötekisini yok etmeye çalışabilir. Biri istediğini elde edip güçlenirse de bu durumda kendilerini güvende görmeyen öteki insanlar birleşip onun üzerine yürüyebilirler”(Şenel, 1995: 323). özetle eşitlik güvensizlik, güvensizlik ise savaşı doğurur:

“Güvensizlikten savaş doğar. Herhangi bir kimsenin başkasına olan güvensizliğinden kurtulması için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar, cebren veya hileyle, olabildiği kadar çok insanı hâkimiyeti almasından başka akla yatkın bir yol yoktur: ve bu, o kişinin kendi varlığını koruması için gerekli olanın ötesinde bir şey değildir ve buna genellikle cevaz verilir” (Hobbes, 1993: 93.)

Hobbes’a göre bu savaşın süresi çok uzundur. Çünkü her iki tarafta eşittir. Bu durum birebir eşit güçlerdeki iki takımın beraberliğe razı gelmemesi gibidir. Kazanana kadar yapılan bu mücadelede güçler eşit olduğu için beraberlik bozulmaz. Yani bu savaş devam etmesi durumunda sonsuza kadar gidebilir. Ta ki bir taraf başka yollarla bu eşitliği bozana kadar. (bir gruba dâhil olmak, bir grubu kendi gücüne dâhil etmek gibi) .Bu savaşın nedeni yine aynıdır: otorite ve yasa yokluğu. Herkesin her şey üzerinde hakkının olması özel mülkiyetin imkânsızlığını da beraberinde getirir. Bir şeyin üzerinde herkesin hak iddia etmesi, o şeyin üzerinde hiç kimsenin sahiplik iddia edemeyeceğini de gösterir. “Mülkiyetin, egemenliğin, benim ve senin ayrımının bulunmaması; sadece, herkesin eline geçirebildiği şeye, onu elinde tutabildiği sürece sahip olmasıdır” (Hobbes, 1993: 96). O halde doğa durumu sınırsız özgürlükle başlayan ve herkesin her şey üzerinde hak iddia etmesi ile devam eden süreçte herkesin herkesle savaşı ile vasıflandırılır. A.P. Martinich, Hobbes’un doğa durumunu şu şekilde özetler:

“Özgürlük kişinin istediği gibi davranma hakkıdır. Yalnızca yasalar özgürlüğü kısıtlayabilir. Doğal durumda hiçbir yasa yoktur. Dolayısıyla doğal durumda özgürlük üzerinde hiçbir kısıtlama yoktur, bu yüzden de herkesin her şey üzerinde hakkı vardır. Kısacası hiçbir şey yasak değilse, o zaman herkesin her şey üzerinde, hatta başka bir insanın bedeni üzerinde de hakkı var demektir” (A.P.Martinich, 2013: 167).

Herkesin herkesle savaşı sonrası insanlar arasında korku oluşur. Çünkü doğal hakkı olan yaşama hakkı tehlikeye girer. Hobbes’a göre insanın en büyük korkusu ölüm korkusudur. Bu yüzden insan yaşamak ister. Bu sebepler sonrasında ise bu istek zora girer. Çünkü Hobbes için, hayatta kalmak adına yapılan “bu savaş kârsızdır; her bireyin, asıl amacı olan kendi hayatını sürdürme ihtimalini azaltır”(Gauthier, 1979: 551.).

İnsanın yaşamaktan sonra en çok istediği diğer şey ise mal mülk edinme arzusudur. Zaten Hobbes’a göre tüm savaşın asıl nedeni de budur: “Ve gördüm ki, savaş ve her türden felaket, şeyler üzerindeki ortaklıktan kaynaklanmaktadır, zira insanlar bunları kullanmak için şiddetli bir mücadeleye girerler ve doğaları gereği insanların kaçınmaya çalıştığı bir durumdur bu” (Hobbes, 2014: 4). Bu kaçınma durumu duygular ile birleşerek, insanları, kendilerini güvence altına almaya itecektir. Bu da barış isteğidir. O halde “insanları barışa yönelten duygular şunlardır: ölüm korkusu, rahat bir hayat için gerekli şeyleri elde etmek arzusu ve çalışarak onları elde etme umudu. Akıl, insanların üzerinde anlaşılabilecekleri uygun barış şartlarını gösterir. Bu şartlara Doğa Yasaları da denilir” (Hobbes, 1993: 96). Hobbes, insanların bu korku durumundan çıkarak barışı sağlayabilmeleri için doğa yasasına atıfta bulunur ve bu yasanın akıl ilkeleri ile birleşerek oluşturulacağını savunur. Yani Hobbes için insanları doğa durumundan sözleşme aşamasına geçiren itici güç, korkudur.

İkinci Bölüm

2. Korku ile Sözleşmeye Geçiş

Şüphesiz ki felsefe tarihinde insan duyguları üzerine en çok konuşan düşünürlerin başında Thomas Hobbes gelmektedir. O, kendi siyaset felsefesini oluştururken özellikle de doğal hak kuramında duyguların önemini oldukça hissettirir. Doğa durumundan sözleşme durumuna geçişin temelinde duyguların (korkunun) etkili olduğunu ileri süren Hobbes’a göre, toplum ve devlet olgusunun çıkış noktası da duygulara (korkuya) dayanmaktadır. Hobbes’a göre tüm insanlar mutlu olmak isterler. Duyguların amacı da insanın mutlu olması yönündedir. Aynı zamanda daha önce de belirtildiği üzere insan doğası gereği bencildir. Bu iki nitelik birleşince ortaya şu sonuç çıkar: İnsan, mutluluğu kendisine fayda gördüğü şeylerde bulabilir. Ancak mutluluk Hobbes için Aristo ve Platon’un iddia ettiği gibi nihai değildir. Çünkü arzuları sona eren bir insan olamaz. Evrenin ve içindeki her şeyin sürekli hareket halinde olduğunu savunan bir mekanist için bu düşünce gayet doğaldır. Çünkü Hobbes’a göre insan evrenin içindedir ve o da sürekli hareket halindedir. Onu harekete geçiren ve hareketini sürekli kılan şey ise bitmek bilmeyen arzularıdır. Bundan dolayı Hobbes için “mutluluk, bir nesneden diğerine, arzusunun devamlı ilerleyişidir (Hobbes, 1993: 76). Kısacası Hobbes için insanın doğadaki hareketinin itici kuvveti arzuları, tutkuları ya da duygularıdır. “Çünkü tüm klasik felsefeciler gibi Hobbes da duyguları, bir canlının, kendini dünyaya yönlendirmesinin ve dünyayı deneyimlemesinin bir yolundan ziyade, şeylerden etkilenmesinin ya da onlara tepki vermesinin yolları olarak düşünür” (A.P. Martinich, 2013: 151).

İnsanın doğa durumundaki mutluluğunu sorgulayan Hobbes, buna hayır cevabını getirir. O’na göre hayatının amacı mutluluk olan insan doğa durumunda bundan mahrumdur. Yani doğa durumunda insan mutsuzdur. Doğa durumundaki insan, hayatta kalma ve kendini tatmin etme güdülerinin arasında sıkışmış durumdadır. Bu da insan için doğa durumunun kötü bir nitelikte olduğunu gösterir. Arends bu durumu şöyle anlatır:

“Hobbes için, *Bellum omnium contra omnes* veya “herkesin herkese karşı savaşı”, yani devletin doğuşundan önce var olan ve devletin doğuşuna yol açan “doğa durumu”, şu nedenlerle olumsuz bir şekilde tanımlanmaktadır: a) “herkesin komşusuna karşı savaşı”, b) kişilerin mallarını çocuklarına varisleri olarak bırakmasının imkânsızlığı, c) güvenliğin - olumlu bir şekilde herkes tam ve mutlak özgür olduğu için- tam yokluğu” (Arends, 2009: 22).

Görüldüğü üzere doğa durumunda insanlar güvende değildir. Güvende olmadıkları için de kendi faydalarına olan, iyi bir hayat sürme arzusu, mal ve mülk edinme isteği gibi temel mutluluk öğelerinden mahrumdurlar. İnsan ise bu arzuları elde etmek ister. Bunları elde etmek için ise önce güvenliğini sağlamak zorundadır. Çünkü bu güvensizlik onu korunmasız kılar. O halde insan korunmak ister ve bu isteğini gerçekleştirmesi için bir kudret tarafından korunmayı amaçlar. Hobbes, insanların bir kudret tarafından korunma istemelerinin nedenlerini Leviathan'da şu şekilde sıralar:

- Rekabetten gelen yarışma isteği
- Rahatlık isteğinden ölüm veya yaralanma korkusundan sivil itaat
- Sanatları sevmekten gelen sivil itaat
- Övgüye düşkünlükten gelen erdemlilik isteği
- Büyük ihsanları ödemenin zorluğundan gelen nefret
- Nefret edilmeyi hak etmenin bilinmesinden gelen nefret
- Zarara uğrama korkusu
- Kendi zekâsına güvenmemekten
- Boş gururdan boş işler
- Yetenek inancından gelen
- Küçük şeylere gereğinden fazla değer verilmesinden gelen kararsızlık
- Bilgelik ve incelik işaretlerini bilmemekten ötürü, başkalarına güvenmek
- Doğal nedenlerin bilinmemesinden ötürü başkalarına güvenmek
- Anlayış kıtlığından ötürü başkalarına güvenmek
- Doğru ve yanlışın ne olduğunun bilinmemesinden ötürü, geleneğe bağlanmak
- Başarının nedenlerini bilmemekten dolayı, özel kişilere bağlanmak
- Doğayı bilmemekten ötürü safdillik
- Gelecekte kaygı duymanın getirdiği bilme isteği
- Aynı şeyin getirdiği doğal din

Ancak bir kudret tarafından korunma altına alınmak yine de güvenliğini sağlamaz. Çünkü herkesin korunması altına geçtiği kudret sahipleri farklı olabilir. Bu ise, kudret sahipleri arasındaki savaşı beraberinde getirir. O halde aynı toprak parçası üzerinde yaşayan tüm insanları koruması altına alan tek ve en büyük kudret sahibi bulunmalı ya da belirlenmelidir. Bunun gerçekleşmesi için ise önce bir sözleşme oluşturulması gerekir. Sözleşmenin oluşabilmesi için de doğal hak bırakılıp doğa yasasına kolektif bir içerikle geçilmesi gerekir. Çünkü “doğal hakların geçerli olduğu doğa durumunda çok sayıda olan doğa yasaları işler halde değildir. Doğa yasaları işler hale geldiğinde doğal savaş durumu sona erer” (Lessnoff, 1986: 52). Görüldüğü üzere bu geçiş bir vazgeçme niteliğindedir. Hak ile hareket etme yerine yasa ile hareket etme aşamasına geçilecektir.

Hobbes Leviathan'da doğal hak kavramı ve doğa yasası kavramını açıklar. O'na göre doğal hak: “kendi doğasını, yani kendi hayatını korumak için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve kendi muhakemesi ve aklı ile bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapmak özgürlüğüdür” (Hobbes, 1993: 96.). Doğa yasası ise: “akılla bulunan ve insanın kendi

hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke veya genel kuraldır” (Hobbes, 1993: 96). Hobbes’a göre bu iki kavram aynı şeyler değildir. “Hak, yapmak veya yapmamak özgürlüğünden oluşur; Yasa ise, bunlardan birini tespit ve ilzam eder: yani, yasa ve hak, aynı konuda birbiriyle tutarlı olmayan yükümlülük ve özgürlük kadar ayrı şeylerdir” (Hobbes, 1993: 96-97.). Bu iki kavram arasında fark olduğunu söylemesi Hobbes için önemlidir. Çünkü O’na göre doğa durumunda yasa olmadığı için insan sadece doğal hakkı üzerinden hareket eder. O halde aradaki savaşın bitirilmesi ve sözleşme oluşturulması için doğal hak bırakılıp doğa yasasına ulaşılması ve bağlı kalınması gerekir. Buna rağmen, Hobbes’un iki kavramı da aynı ilkedен türettiği açıktır: *Hayatta kalma arzusu*. Bu arzuyu insanın en yüce arzusu olarak saptayan Hobbes, bu saptamayı yaparken insanda var olan hareket yolları üzerinden hareket eder. O’na göre insanda hayati ve hayvani hareket olmak üzere iki farklı devinim türü vardır. İlki yani hayati hareket kan dolaşımı, nabız, soluk alma, sindirim, beslenme, boşaltım vb. devinimleri kapsar. İkincisi yani hayvani hareket ise Zihinde tasarlanarak gerçekleştirilen gitmek, konuşmak, el ve kolları oynatmak gibi hareketler ise hayvani hareketlerdir (Hobbes, 1993: 46). Hobbes’a göre ikincisi ilkinin yardımcısıdır. Önemli olan hayati hareketi gerçekleştirmektir yani hayatta kalma devinimini. Amaç hayati hareketi gerçekleştirmek olduğundan, hayvani hareket, hayati hareketi sürdürmenin yardımcısı olarak sunulur (Bakırcı, 2008: 15). Buradan da anlaşılacağı üzere insanın en yüce arzusu hayatta kalma arzusudur ve bu arzu doğal hak ve doğa yasasının türediği temel ilkedir. Bu ilke bağlamında doğal hakkı ile hareket eden insan bunu her yolu mubah görerek korurken, yasa ile birlikte bunu barış ile müdafaa eder. Her ne kadar bu iki kavramı aynı ilkedен türetse de Hobbes her fırsatta bu iki kavramın birbiri ile zıt olduğunu belirtir. O’na göre “Doğa yasasını izlemeyi seçen birinin doğal hakkını kullanması söz konusu olmayacağı gibi, doğal hakkını kullanmaya karar vermiş birinin doğa yasasına uyması söz konusu olamaz” (Bakırcı, 2008: 9). Çünkü doğal hakkı üzerinden hareket eden insan akıldan izole edilmiş ve sadece tutkuları üzerinden hareket eden bir niteliktedir. Akıl sadece hayatta kalmak adına karşındakinin canını almak için gerekli olan taktik ve hile için devrededir. Dolayısıyla doğa yasasının devreye girmesi için aklın tutkulara yol göstermesi gerekir. Çünkü doğal hak üzerinden hareket eden insanın herkesin herkesle savaşı nedeniyle hayatta kalma arzusu tehlikeye girmiştir. O halde akıl bu tutkunun tehlikeye girmemesi için ona yol göstermelidir.

Hobbes’a göre insanların çoğunda etkin olan unsur akıl değil de tutkulardır. Kendi deyimiyle “insanların tutkuları akıllarından çoğunlukla daha baskındır” (Hobbes, 1993: 140). Bu görüş Hume’un akıl tutkuların kölesidir sözüyle paraleldir. Tutku ile akıl arasındaki ilişki bir kral ile zeki bir kâhinin arasındaki ilişki gibidir. Efendi ister, kâhin ise onun isteğinin yerine gelmesi için kafa yorar. Yani, tutku ister, akıl onun isteğinin yerine gelmesi için gerekli olanları ona sunar. Bu yüzden doğa yasasının getirdiği ilkeler akıldan ziyade tutkuların hoşuna gitmelidir. Yoksa doğa yasası kendini etkin kılamaz. Buna binaen doğa yasası tüm tutkuların en güçlüsünden çıkarılmalıdır. Aslında Hobbes burada tutkuyu tutku ile sınırlandırmak ya da kontrol etmekten bahseder. Bu doğrultuda hobbes diğer tutkuları kontrol edecek en güçlü tutkuya ulaşmaya çalışır. Bakıldığında bu yüce tutkuyu belirleyen yine de akıl olacaktır. Ve Akıl en güçlü tutku olarak *ölüm korkusunu* belirler. Çünkü tüm insanların en yüce arzusu yaşama arzusudur ve bu yüzden onlar ölümden korkarlar. Buradan hareketle tutkular arasındaki mücadeleyi belirtmek için şu akıl yürütmeyi yapmak doğru olacaktır:

En yüce tutku hayatta kalma tutkusudur → doğa durumunda hayatta kalmak için her şey mubahtır → Her şey mubah ise karşındakinin canını almanda sakınca yoktur → Karşındakinin canını alma isteğinin onu da hayatta kalmak için eyleme geçirir → O halde karşındaki ile potansiyel bir savaş içerisindeyiz → Savaş potansiyeli ölüm korkusu demektir ve insan en çok bundan korkar.

O halde doğa yasası da buradan yani hayatta kalma arzusuna bağlı olarak *ölüm korkusundan* çıkarılmalıdır. Buradan hareketle yasanın dönüşümü şu şekilde gerçekleşir:

Doğa durumunda hayatta kalma arzusu, bunun için her şey mubahtır ve herkesin her şey üzerinde hakkı vardır ilkesi nedeniyle tehlikeye girmiş ve ölüm korkusu oluşmuştur. O halde hayatta kalma arzusunun önüne geçilmemesi için yasanın korku etkisiyle akıl önderliğinde oluşturulması gerekir. Tam da bu noktada hayatta kalma arzusu ve aklın güçlerini birleştirerek en doğru ilkeyi ortaya çıkaracağını savunur. Çünkü doğa yasası “akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilkedir”(Hobbes, 1993: 96). Görüldüğü üzere akıl, tutkunun gerçekleşmesi için bir araç konumundadır. İnsanın en büyük tutkusu olan yaşama tutkusu ölüm korkusu ile tehlikeye girince güvence altına alınmak ister ve burada devreye akıl girer. Kısacası zaman içinde bireyler, bir araya gelmenin, bireyin kendisi için bile anarşiden daha iyi olduğunu kavrarlar(Ben-Amittay, 1983: 163).

Bu sayede yasa oluşur ve şu hali alır:

Yasa, kendini koruma hakkı için her şey mubahtır doğal hakkından “herkesin hayatta kalma umudu olduğu ölçüde, barışı sağlamak için çalışması gerektiği; onu sağlayamıyorsa, savaşın bütün yardım ve yararlarını araması ve kullanması gerektiği ilkesine veya aklın bu genel kuralına dönüşür. Bu kuralın ilk bölümü yani *barışı aramak ve izlemek* doğa yasasını içerirken, ikinci bölümü yani *bütün yolları kullanarak kendini korumak* doğal hakkı içerir. Yani insan, en yüce arzusu olan hayatta kalma arzusunu artık barışı sağlama ve koruma yasası ile koruyacaktır. Yasanın oluşumu şu şekilde gösterilebilir:

Doğa Durumunda	Hayatta kalmak için her şey mubahtır. (doğal hak)
Sözleşme Durumunda	Hayatta kalmak için barış yap. (doğa yasası)

Yani Hobbes, hayatta kalmak olarak temellenen yüce arzuyu korumak için artık barışın gerektiği ve insanların bundan sora doğal hak yerine bu hakkı korumak için doğa yasası ile hareket edeceklerini söyler. Bu doğa yasası aynı zamanda sözleşmenin **ilk** yasasıdır. Bu yasanın ardından artık insanların barışı koruması gerekmektedir. Barışı korumak için de herkes, kendisi gibi düşünenler ile birlikte hayatta kalabilmek için kullanabileceği kısıtsız özgürlükten vazgeçip, her şey üzerindeki hakkını bırakmalıdır. “Bir başka deyişle, özgürlük bittiğinde ufukta barış görünür”(A.P. Martinich, 2013: 267.). Yani sözleşme oluştuktan sonra **ikinci** doğa yasası şu şekilde tanımlanmalıdır; “*bir insan, başkaları da aynı şekilde düşündüklerinde, barışı ve kendini korumayı istiyorsa, her şey üzerindeki bu hakkını bırakmalı ve başkalarına karşı, ancak kendisine karşı onlara tanıyacağı kadar özgürlükle yetinmelidir*” (Hobbes, 1993: 97). Hobbes, bu yasadaki “hakkını bırakma” kavramının iki şekilde olabileceğini belirtir. Feragat etme ve devretme. Ama bu feragat ve devredışı bile, “kendine fayda ilkesi”⁵ ile çelişmesi durumunda sınırlandırır:

“Bütün haklar devredilebilir nitelikte değildir. Bir insan hakkını devreder veya ondan ferag ederken; ya buna karşılık kendisine de bir hak devredilmesini bekler veya bundan ötürü başka bir fayda sağlamayı umar. Çünkü bu iradi bir eylemdir ve herkesin iradi eylemlerinin amacı *kendisine bir fayda* sağlamaktır. Dolayısıyla hiç kimsenin, herhangi bir söz veya işaretle, bırakmış veya devretmiş kabul edilemeyeceği bazı haklar vardır. İlk olarak, insan, canını almak için kendisine cebren saldıranlara direnmek hakkını bırakmaz; çünkü bu hakkı bırakmakla, kendisi için herhangi bir yarar elde etmeyi amaçladığı düşünülemez. Aynı şey, yaralanmak, zincire vurulmak ve hapis edilmek için de söylenebilir”(Hobbes, 1993: 98-99).

⁵ Bu fayda ilkesi, bireyin, kendi yararına olan her şeyi yapma ilkesi olarak anlaşılmamalıdır. Burada bahsedilen fayda, kendini koruma hakkı üzerinden nitelendirilmelidir. Çünkü bu hak kişinin doğal hakkıdır. Bu hakka ters düşen şey kendine fayda ilkesine ters düşmektedir.

Hobbes için feragat ve devrediş karşılıklı olarak yapılan eylemlerdir. İnsanlar haklarını (barışı engelleyen haklar) karşılıklı olarak devrederler. Bu sayede herkes her şeyin üzerindeki haklarından karşılıklı olarak feragat ederler ya da, o hakkın korunmasını karşılık olarak birbirlerine devrederler. Tam da bu nokta artık *sözleşme* aşamasına geçişi bildirir. Çünkü Hobbes’a göre sözleşme; karşılıklı olarak hakların devredilmesidir (Hobbes, 1993: 99). Sözleşme ile birlikte insan doğa durumundaki mutsuzluğundan da sıyrılmaya başlar. Ancak bencilliğinden sıyrılamaz. Zaten sözleşmeye geçiş de aslında bu bencilliğin ürünüdür. Sadece işlevi değişmiştir. Dolayısıyla sözleşmenin herkesin çıkarına olacağı biçimde öngörüldüğü düşünülürse, bir bireyin çıkarı başka bireylerin çıkarlarıyla örtüşecektir. Bireyin çıkarına uygun davranması ise insan doğasında olduğu düşünülen bencilliğinden kaynaklanmaktadır (Kılıç, 2015: 105).

Sözleşmenin oluşmaya başlaması ile birlikte ortaya **üçüncü** bir doğa yasası çıkar. *Adalet*. Bu yasaya göre *insanlar yaptıkları sözleşmeyi yerine getirmelidirler*. Böylelikle yasanın oluşumu ve ilerleyişi şu şekilde gösterilebilir:

Sözleşme öncesi doğal hak:	Hayatta kalmak için her şey mubahtır
Sözleşme sonrası birinci yasa:	Hayatta kalmak için barışı yap
Sözleşme sonrası ikinci yasa:	Barış için haklarından feragat et
Sözleşme sonrası üçüncü yasa:	Sözleşmeye uy

Üçüncü yasa ile birlikte yasanın uygulanabilmesi için gereken otoritenin ihtiyacı belirir. Çünkü sözleşmeye riayet edilmezse sözleşme boşunadır ve anlamsız sözcükler yığınıdır. Uyulmaz ise, herkesin her şey üzerindeki hakkı devam eder ve bu savaş durumunun devam ettiğini gösterir. Çünkü herkesin her şeyde hakkı varsa, mülkiyet yoktur, mülkiyet yok ise, bunun elde edilmesi için yapılan tüm eylemler de adaletsiz olarak sayılmaz. Hobbes, bu noktada devreye *egemen* olgusunu sokar. Çünkü ona göre, “kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez”(Hobbes, 1993: 127). Bu durum korkunun sözleşme aşamasında da devam ettiğini gösterir. Karşı tarafın sözleşmeye uymayacağı üzerinedir bu korku. Bu korkunun yenmesi için de bir otoriteye ihtiyaç duyulur. Bu otorite ihtiyacı ise egemeni işaret etmektedir. Bu sebeple egemen, “barışın ortaya çıkması ve korunmasını amaçlayan bir otorite konumundadır. O halde barışa giden yolda gerekli olan, doğa yasasının uygulanmasıdır. Doğa yasasının uygulanması içinse, egemen gereklidir. Bu bağlamda, egemen, adaleti ve güvenliği sağlayabilecek şey olarak değerlendirilmelidir” (Arends, 2009: 23). O ise bu egemene devlet adını verir. O’nun için Devlet, bireylerin, oluşturdukları sözleşmeye bağlı kalmasını sağlayan, aksi durumda yaptırım ve ceza uygulayacak otoritenin kendisidir. O halde barış, anlaşmalarla değil, anlaşmalara uyulmadığında verilen cezalar ile sağlanır. Bunun için de bir kontrol mekanizmasına, onun deyimiyle devlete ihtiyaç vardır.

Üçüncü Bölüm

3. Devletin Garantisi Olarak Korku

Doğa durumunda insanlar, kişinin istediği gibi davranma hakkına yani özgürlüğe, kısıt konulmaz bir nicelikte sahiptirler. Çünkü O’na göre özgürlüğü kısıtlayabilen yalnızca yasalaradır. Doğa durumunda yasalar olamadığı için, özgürlüğü kısıtlayan bir otorite yoktur. Bu nedenle herkesin her şey üzerinde hakkı vardır. Hiçbir şeyin yasak olmadığı ve her şeye izin olan bu dünyada, herkesin her şey üzerinde hatta başka bir insanın bedeni üzerinde de hakkı var demektir. Hobbes’a göre bu

kısıtsız eylem hakkı (özgürlük) doğa durumundaki kaostan ana sebebidir. Doğa durumunda herkesin, doğal haklarından biri olan hayatta kalma hakkını muhafaza edebilmek için bu özgürlüğünü kullanabileceğini belirtir. Çünkü O'na göre tüm insanlar, (budalalar ve zekiler bile) korunmasızlık konusunda eşittirler. Bir nevi “ne kadar budala ve güçsüz olursa olsun bir insan, ne kadar güçlü ve zeki olursa olsun başka bir insanı öldürecek zekâyâ ve güce sahiptir” (A.P. Martinich, 2013: 166). Tüm bunlar doğa durumunun genel karakterini oluşturur: insanlar arasında korku. Bunun asıl nedenini ise Hobbes, bir otoritenin yokluğuna bağlar ve otorite yokluğunu iki başlıkta ele alır. İlkinde ahlaki, ikincisinde güvenliği ele alır

İlkin otorite yoksa ahlak da yoktur. Otoritenin olmadığı bir ortamda iyi ve kötü olarak niteleyeceğimiz bir ahlaki ölçüt de yoktur. Bu ortamda iyi ve kötü, herkesin bireysel arzularına hizmet etme koşuluyla faydalı ve faydasız olacak şekilde bencil bir içeriğe sahiptir. İyi ile kötünün faydalı ve faydasız olarak bir hal aldığı bu dönemde, herhangi bir zorlukta da bu ölçüt göz önünde bulundurularak herkes kendisine faydalı olanı tercih eder. Bu bir başkasının canını almayı gerektirse bile. Can alan kişi belli bir yasa ve otorite olmadığı için bu yaptığından dolayı ne ahlaksız ne de suçlu sayılır. Bu tıpkı hırsızlığın kötü bir şey olduğu öğretilmeyen ya da ölçütlenmeyen bir çocuğun bu eylemi gerçekleştirdiğinde bundan sorumlu tutulamayacağı gibidir. “

Otorite yokluğunun neden olduğu ikinci sonuç da güvenliğin yokluğudur. Bir otorite yoksa insanların eylemlerini sınırlandıracak itici bir güç de yoktur. Bu durumda herkes kendi sınırını kendi belirler. Hobbes'a göre “İnsanlar doğal karakterleri gereği genel bir gücün korkusu tarafından sınırlandırılmadıkça birbirlerine güvenmezler ve birbirlerinden korkarlar, bundan dolayı da herkes hakkaniyetli bir şekilde ve zorunlu olarak kendi kaynaklarına dayanarak kendi başının çaresine bakar”(Hobbes, 2014: 11). Kendi başının çaresine bakma durumu ise beraberinde korku ve güvensizlik getirmektedir. Bu noktada Hobbes, sınırsız özgürlüğün karşısına güvenlik olgusunu çıkarır. Çünkü “güvenlik isteği insan doğasının temel gereksinimidir”(Şenel, 1995: 322). İnsanlara birbirlerinin bedeni üzerinde bile hak sahipliği veren bu sınırsız nicelikteki özgürlüğün, bir güvenlik problemi oluşturacağını söyleyen Hobbes, hatta bu özgürlüğün iki taraftan birinin yaşama özgürlüğünü kısıtladığını ileri sürmektedir. Özgürlüğünü yaşayamama durumu bir güvenlik isteğini de beraberinde getirir. “Bu istek toplum içinde uygulamaya dökülünce "iktidar isteği" biçimine dönüşür. Çünkü öteki insanların arasındaki bir insan, onların üzerine bir egemenlik kurmadıkça kendini güvenlik içinde duyamaz”(Şenel, 1995: 323). O, yukarıda belirtilen otorite olarak devleti gösterir. Hobbes, devletin yokluğunda herkesin herkesle savaş halinde olduğunu ileri sürmektedir:

“Devlet olmadıkça herkes herkese karşı savaş halindedir. Buradan şu açıklıkla görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durum içindedirler ve savaş herkesin herkese karşı savaştır. Çünkü savaş sadece muharebeden veya dövüşme eyleminden ibaret olmayıp; mücadele etme iradesinin yeterince bilindiği bir zaman süresinden oluşur” (Hobbes, 1993: 94).

Aslında Hobbes bu sayede tıpkı sözleşmenin oluşumunda da olduğu gibi devletin oluşumunda da ana faktör olarak korkuyu gösterir. O'na göre doğa durumunun taşıyıcısı ve sonucu olan korku, sözleşmeye ve devlet aşamasına geçişin de sebebidir. Aynı zamanda bu yolla hem toplumun ve devletin kuruluşunda başka nedenler arayanlara hem de devletin ve toplumun doğası gereği var olduğunu savunanlara (Platon, Aristoteles) karşı çıkar. Bu sayede devletin ve toplumun var olan değil de kurulan yapılar olduğunu ileri sürer:

“---- Şöyle bir itiraz yapıldı: İnsanların karşılıklı korku yoluyla bir toplum içinde birleşecekleri doğru değildir; tersine eğer birbirlerinden gerçekten bu kadar çok korkmuş olsalardı, birbirlerini görmeyebile tahammül edemezlerdi. Bu itirazı yapanların korkmanın gerçekten korkmaktan başka bir şey olmadığına inandığını düşünüyorum. Fakat bu kelimeyle gelecekteki kötülöklere ilişkin tüm öngörülerini kast ediyorum. Buna göre sadece kaçmak değil ama aynı zamanda korkudan doğan güvensizlik, kuşku, tedbirli olma ve önlem alma da korkmuş bir insanın karakteristik özellikleridir. Yatağa giderken insanlar kapılarını

kilitlerler; yolculuğa çıkmadan önce silahlarını alırlar çünkü soygunculardan korkarlar. Ülkeler, komşularının korkusuyla, sınırlarını kulelerle, şehirlerini surlarla korur. Savaşa tamamen hazır en güçlü ordu bile, zaman zaman barış görüşmelerine girer. Çünkü birbirlerinin gücünden ve yenilme riskinden korkarlar. İnsanlar koktukları için tedbir alırlar -eğer başka çareleri yoksa kaçarak ve saklanarak ama çoğunlukla silah ve savunma araçları kullanarak; bunun sonucu ileri doğru bir adım atma riskini aldıklarında, herkesin diğerlerinin zihnini anlamaya çalışmasıdır. Ve sonunda dövüşürse, zaferin neticesi olarak bir devlet doğar; eğer bir anlaşmaya varırlarsa, devlet bir uyumun neticesinde kurulur” (Hobbes, 2014: 25).

Böyle bir savaşın olduğu ortamda güvenlik duygusunun olmadığı da düşünülürse, çalışma, tarla işleme, denizcilik, ticaret ve kısacası sosyal yaşamda olması gereken hiçbir şeyin olmasına da gerek yoktur. Çünkü herkesin her şeyde hakkının olması demek, birinin diğerinin malı ve canı üzerinde hak iddia etmesi demektir. Kısacası güvenlik olgusunun olmadığı yerde mülkiyet de yok demektir. Mülkiyetin olabilmesi için güvenliğin olması gerektiğini savunan Hobbes, güvenliği mümkün kılacak şeyin de adalet olduğunu ileri sürer. Adalet denilen olgunun da varlığını kurulmuş zorlayıcı bir güce dayandıran Hobbes, tüm bu olguların varlığı için “devlet” olgusunu zorunlu kılar. O halde devletin birinci görevi, adaleti yürüterek güvenliği sağlamak ve bu yolla da mülkiyeti korumaktır:

“Devletin amacı bireysel güvenlidir. Doğal olarak özgürlüğü ve başkalarına egemen olmayı seven insanların, devletler halinde yaşarken kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve daha mutlu bir yaşam sürmek; yani, insanları korku içinde tutacak ve onları ceza tehdidiyle, ahitlerini ifa etmeye zorlayacak belirgin bir güç olmadığında, insanların doğal duygularının zorunlu sonucu olan o berbat savaş durumundan kurtulmaktır” (Hobbes, 1993: 127).

İnsanların güvenliğini sağlamak devletin başlıca önceliğidir. Güvenlikleri olan insanlar aynı zamanda mutlulardır. Zaten O, *Leviathan*’da devletin tanımını yaparken, devleti güvenliği temin ederek mutluluğu sağlayan irade olarak tanımlar ve devletin olabilmesi için insanların tüm güç ve kudretlerini devretmesi gerektiğini belirtir:

“İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani, kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin, bu kişi veya heyetin, ortak barış ve güvenlikle ilgili işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesine de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese, senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılmak şartıyla, kendimi yönetme hakkım bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir” (Hobbes, 1993: 129).

Aynı zamanda devlet halinde yaşamının doğa durumundan çok daha iyi olduğunu belirten Hobbes bu hali De Cive’de şöyle anlatır ve güzeller: Bu yaşama dair yurttaşların tadını çıkarabilecekleri güzel şeyler dört kategoriye ayrılabilir: 1) dış düşmanlara karşı korunma.; 2) iç barışın korunması, 3) kamusal güvenlikle uyumlu olduğu ölçüde zenginlik sahibi olmak; 4) masum özgürlüğün tam bir şekilde kullanılması (Hobbes, 2014: 174). Ancak Hobbes’a göre güvenlik ve mutluluk için sadece devletin kurulması için yapılan güç ve kudret devredışı yetmez. Bunların olabilmesi için insanların özgürlüklerinden belli bir oranda vazgeçmeleri ve devlete karşı itaatkâr olmaları gerekmektedir. Çünkü Hobbes’a göre, “hürriyet anarşiye varmaktadır. Hürriyet yerine itaatkâr olmakla yetinilmelidir. Ancak itaatkâr bir tebaa tam manasıyla sulh ve sükûna kavuşabilir (Zabunoğlu, 1957: 24.). Bu durum Hobbes’ta önemli bir hususu da ortaya çıkarır; her ne kadar devlet ve toplum aşamasına geçilmiş olsa da doğa durumuna tekrar dönülme ihtimali hep vardır. Bu yüzden de insanların devletine karşı itaatkâr olması gerekir. Aslında Hobbes için kişinin itaatkâr olması demek, devletin güvenliği karşısında özgürlüğünden belli oranda feragat etmesi demektir. Buradan

da anlaşılacağı üzere yurttaşlar için en yüce erdem, yaptıkları sözleşmeye ve haklarını devrettikleri kişiye itaat etmektir. İtaat etmedikleri takdirde cezalandırılacaklarını da belirtir. Hobbes bu duruma Adem ve Havva örneğini verir:

“Dünya ilk yaratıldığında, Tanrı’nın Adem ile Havva üzerindeki hakimiyetinin sadece doğal olmadığı ama aynı zamanda bir sözleşmeye de dayandığı doğrudur; ki buradan görüleceği gibi, doğal aklın buyurdukları dışındaki tüm itaatlerin sadece sözleşme, eş deyişle kişinin kendi rızası, yoluyla gösterilmesi gerekmektedir. Ama bu sözleşme anında hükümsüz hale geldiğinden ve bir daha yenilenmediğinden, *Tanrı Krallığı’nın* (ki buradaki konumuz budur) kökeni başka bir yerde bulunmalıdır. Geçerken belirtmek gerekirse, *iyi ve kötünün bilgisi* ağacından yenilmeyeceği buyruğu (burada yasaklanan ister *İyiye* ve *Kötüye* karar verme olsun isterse bir ağacın meyvesi olsun) ile Tanrı, emrinin *İyi* veya *Kötü* olup olmadığı tartışılmadan, basit bir itaat talep etmiştir; zira bu buyruk olmadan, ağacın meyvesinin doğasında, yenildiği takdirde ahlaken kötü, eş deyişle *günah*, olan hiçbir şey yoktur” (Hobbes, 2014: 228).

Hobbes için yurttaşların itaat edecekleri egemenin sahip olacağı gücün, nicelik ve nitelik düzeyi bir başka önemli olan husustur. Hobbes Leviathan’da bunun üzerine konuşurken önce dünyada var olan yönetim türlerini anlatır. O’na göre dünyada üç farklı yönetim türü vardır. Yönetim, “halkın temsilcisi bir kişi ise Monarşi, bir araya gelecek olan herkesten oluşan bir heyet ise Demokrasi, sadece bir kesimin heyeti ise de Aristokrasi adını alır”(Hobbes, 1993: 139). Hobbes bu üç yönetim türünü kıyaslayarak⁶ ilerler ve en uygun yönetim türü olarak Monarşiyi belirler.

Devlet yönetiminde en uygun yönetim biçimi olarak monarşiyi gösteren Hobbes, monarşinin de kendi içinde farklı uygulanış şekillerine ayrıldığını ileri sürer. Ancak kendisinin en iyi olduğunu iddia ettiği monarşi şekli *Mutlak Monarşi*dir. Mutlak Monarşi, Hobbes için egemenin hiçbir güç tarafından sınırlandırılmadığı en üstün olanın monark olduğu yönetim şeklidir. O’na göre egemen güç bütün devletlerde mutlak olmalıdır. Başka bir mercii ile sınırlandırılmamalıdır. Çünkü “iktidarı sınırlanmış olan kral, onu sınırlamak yetkisine sahip olandan veya olanlardan daha üstün değildir ve üstün olmayan da, hükümlerani yani egemen değil demektir” (Hobbes, 1993: 144.). Her türlü sınırlamanın iktidarı veya egemeni ikiye böleceğini savunan Hobbes, bu durumu şöyle açıklar:

“Birçokları iktidarın bölünmemesi gerektiğini düşünür; ama onun kısıtlanmasını ve belli sınırlar içinde tutulmasını ister. Bu yeterince adildir. Ama kısıtlı ve sınırlı denildiğinde, bundan bölünmüş kavramını anlıyorlarsa, farklılıkları bir anlam ifade etmeyecektir. Bizzat ben de, sadece kralların değil ama aynı zamanda meclislerin de haksızlık yapmaktan kaçınmalarını, görevlerini anımsamalarını, doğal ve ilahi hukuk sınırları içinde kalmalarını dilerdim. Ama bu ayrımı yapanlar, egemenlerin başkaları tarafından sınırlandırılmasını ve kısıtlanmasını ister. Ama bu, sınırlandıranlar iktidara ortak olmadan mümkün olmayacağına göre, bu, iktidarın bölünmesidir, sınırlandırılması değil” (Hobbes, 2014: 110).

Hobbes’un mutlak monarşiye verdiği önemin altında şüphesiz ki şahit olduğu İngiliz iç savaşı da etkilidir. Çünkü o savaşta da egemenlik kral ile parlamento arasında bölünmüştür. Buradan hareketle egemeni sınırlandırmanın onu aynı zamanda böleceğini savunan Hobbes, bu yüzden yurttaşların egemene itaat etmeleri gerektiğini belirtir. Hobbes bu savını kutsal kitaplardan verdiği örneklerle⁷ destekler. Egemenin öneminin yüce olduğunu ileri süren Hobbes, egemenin olmaması durumunda insanların savaş durumuna tekrar düşebileceğini, bu yüzden onun mutlak olması ve yurttaşların ona itaat etmeleri gerektiğini belirtir:

“Egemen, güç bütün devletlerde mutlak olmalıdır. Benim fikrimce, hem akıldan hem de Kutsal Kitaplardan şu husus açıkça görülüyor ki egemen güç, ister monarşide olduğu gibi tek bir adamda olsun, ister halk devletinde ve aristokratik devlette olduğu gibi, bir mecliste olsun, insanların hayal edebilecekleri kadar büyük bir şeydir. Bu kadar büyük bir güçten pek çok kötü sonuçlar doğabileceği düşünülse bile, bunun yokluğunun sonuçları, yani herkesin kendi komşusu ile sürekli bir savaş durumunda olması, çok daha kötüdür. İnsanın bu dünyadaki hayatı asla sorunsuz olmayacaktır; fakat bir devlette, uyrukların

⁶ Bkz. Leviathan, s. 140-142.

⁷ Bkz. Leviathan, s. 152-154.

itaatsizliğinden ve devletin varlığını borçlu olduğu sözleşmelerin ihlalden kaynaklanmayan hiç bir büyük sorun yoktur. Her kim ki egemen gücün aşırı büyük olduğunu düşünerek onu azaltmayı isterse, kendini, onu sınırlandırabilecek başka bir güce; yani, daha büyük bir güce tabi kılmak zorundadır” (Hobbes, 1993: 152-154).

Görüldüğü üzere egemenin olmaması doğa durumuna tekrar dönmek manasına gelmektedir. Bu, doğa durumunun her daim dönülebilecek bir durum olduğunu gösterir. Bu ise korkunun sürekliliğini göstergesidir. Hobbes’a göre doğa durumunda oluşan korku duygusu her daim vardır. Ancak devlet halindeyken bu duygu kendini beklemeye alır. Ne zaman ki devlet durumundan ayrılmaya neden olacak bir durum olursa işte o zaman doğa durumuna tekrar dönülür. Buradan bakıldığında korku, hem doğa durumundan çıkılmasının yani devlet aşamasına geçişin itici gücü hem de devletin sürekliliğin garantisidir. Doğa durumunun geri gelebilir olmasını David Thomson’un şu dizileri bizlere en iyi şekilde açıklar:

“Bir savaş koşulu olarak doğa durumu uzak geçmişte bulunan yarı tarihsel bir mit değildir; her gün yanından geçip gittiğimiz ve minnettar olarak fakat akılsızca unuttuğumuz, her zaman mevcut olan bir boşluktur o. İyi yönetilen devletlerde, mutlu bir biçimde yaşarsınız ki onun bir çözüm olduğunu ve neye çözüm olduğunu unuturuz. Fakat böylece bir ayaklanma, rakip ordular arasında bir fetret dönemi, Kongo’da olduğu gibi bir dizi isyanlar ve yabancı karışıklıklar ya da daha şiddetli endüstriyel ve ırksal krizler ortaya çıkabilir. Medeni insanların bu doğa durumuna en yakın oldukları zamandır” (Thomson, 2000: 70).

Thomson’ın dizeleri aslında Hobbes’ta devlet durumundan doğa durumuna düşmeye (O’na göre doğa durumu kötü bir durumdur ve o aşamaya geçiş aslında bir düşüştür) neden olan sebebi bize vermektedir. Hobbes’a göre bunun nedeni *iç savaştır*. O’na göre iç savaşın iki nedeni vardır. İlki yukarıda bahsedilen egemenin bir başka güçle bölünmesi ya da sınırlandırılması durumudur. Hobbes buna çözüm olarak Mutlak Monarşi kavramını getirir. Bu sebeple, güçlü bir hükümetin gerekliliğine inanmış ve kendisine göre tüm iç savaşları önleyebilmek için mutlak egemenlik görüşünü desteklemiştir” (Ben-Amittay, 1983: 164). Bu duruma yukarıda değinildiği için burada değinilmeyecektir. İkinci sebep ise Hobbes için egemene itaatsizliktir. O’na göre egemene itaatsizliğin başlıca nedeni özgürlük sevdasıdır. Bu noktada siyaset felsefesinin bir başka meselesi ortaya çıkar: özgürlük-güvenlik dengesi. Hobbes için güvenliğin en büyük düşmanı özgürlüktür. Doğa durumunun nedeni olan kısıtsız özgürlük devletin güvenliği için tehdit ise kısıtlanmalıdır. Bu yüzden O’nun için “güvenlik, özgürlüğün yasalarla kısıtlanmasına dayalıdır”(A.P.Martinich, 2013: 266). *De Cive*’de kısıtsız özgürlüğün devlet için bir tehdit olduğunu şöyle anlatır ve örnekendirir:

“Her şeyi kendi özgür istencimize göre ve dokunulmazlıkla yapmanın genellikle özgürlük olduğu düşünülür; bu şekilde hareket edememek ise kölelik olarak görülür. Ama bu tanım devlet için böyle olamaz ve insan ırkının barışı ile beraber var olamaz; zira hükmetme gücünün ve zorlama hakkının bulunmadığı bir devlet yoktur. Tanımlayacak olursak, ÖZGÜRLÜK, basitçe devrim önündeki engellerin yokluğudur, bir kaptaki suyun kap onun dışarı akmasına engel teşkil ettiği için özgür olmaması ve ancak kabını kırarak özgürleşmesi örneğinde olduğu gibi” (Hobbes, 2014: 131).

Bu yönüyle Hobbes, devletin, kendi güvenliğini tehdit edecek her türlü bireysel hürriyete karşı güç uygulayabileceğini savunur. Zaten bunun sözleşmede var olduğunu ve insanların bunu başta kabul ettiklerini belirtir. Bu yüzden “güvenlik, anlaşmalarla değil, anlaşmalar gözetilmediği için verilen cezalarla sağlanır”(Arends, 2009: 23).

Önceki bölümlerde de sıkça bahsedildiği üzere Hobbes’un siyaset felsefesinin her aşamasında (doğa durumu, sözleşme, devlet durumu) korkunun önemi yücedir. Özgürlük ve güvenlik dengesine gelindiğinde de korku etkisini gösterir. Ancak bu etki çoğunlukla teraziye etki eden ağırlık niteliğindedir. Özgürlük ve güvenliğin ağırlıklarını ya da niceliklerini belirleyen temel unsur korkudur. Hobbes’un siyaset felsefesinde korku her daim vardır. Nitekim istenmeyen ve kötü olan doğa durumu her vakit gerçekleşebilecek potansiyeldedir. Bu duruma düşme korkusu devletin güvencesidir. İnsanlar bu duruma düşmek istemiyorlar ise mutlak bir güç ile taçlandırdıkları

egemenlerine itaat etmeleri gerekir. Aynı zamanda devletin güvenliği uygulama adına özgürlüğü kısıtlayacak olan adımlarına da ses çıkarmamalıdır. Bir şeyin sebebi o şeyin devamında da etkisini gösterir. Bu yüzden sebebi korku olan devletin, ilerleyişinde de korku etkilidir. Bu haliyle Hobbes için korkuyla kurulan devlette özgürlüğün sınırı, güvenliğin tehdit altında olacağı yerle sınırlıdır.

Kısacası Hobbes'ta devletin oluşumunun temelinde insanlarda oluşan ölüm korkusu vardır. Bu korku, doğa durumunda mevcut olmayan güvenlik olgusundan beslenmektedir. Ancak, sanıldığı aksine Hobbes'ta devlet ile birlikte korku duygusu son bulmamaktadır. Her ne kadar güvenlik olgusu devlet tarafından sağlanmakta olsa da diğer doğal hak kuramcılarının aksine Hobbes'ta doğal durum her an tekrar yaşanabilme ihtimaline sahiptir. Bu yönüyle incelendiğinde ise, doğa durumunda kendini oldukça hissettiren korku duygusu, sözleşme durumunda da varlığını devam ettirmektedir. Bu yüzden korku, Hobbes'un devletinde, devletin varlığının garantisidir, çünkü her an doğa durumuna geri dönülme korkusu, bireylerin devlete olan bağlılığını arttırmaktadır. Bu bağlılık aynı zamanda devletin güvenliği sağlayabilmesi adına bireylerin özgürlüklerinin bir kısmından feragat etmesini de beraberinde getirmektedir.

Sonuç

Devletin yapay bir yapı olduğunu düşünen siyaset felsefecilerin büyük çoğunluğu ilk olarak devletin nedenini ortaya koymaya çalışır. Bunlardan birisi de Thomas Hobbes'tur. Hobbes, devletin nedenini ortaya koymadan önce insan doğasını doğa bilimlerinden yola çıkarak anlamaya çalışır. Evrenin devinimselliğinden hareketle insanı da devinimli bir yapıda olduğunu belirten Hobbes, insanın deviniminin nedeni olarak tutkuları gösterir. Bu etkiyi gösterdikten sonra en yüce tutkuya ulaşmaya çalışır ve sonunda en yüce tutku olarak hayatta kalma tutkusunu belirler. Hayatta kalma tutkusundan hareketle Hobbes devletin nedeni olarak korkuyu belirler ve bu belirlenimi yaparken devlet öncesi durumu belirtmek için doğa durumu metaforunu kullanır. O'na göre doğa durumu hayatta kalma tutkusunun tehlikeye girdiği korku dolu bir durumdur. Doğa durumunda her an gerçekleşebilecek potansiyel bir savaş vardır. Bu yüzden insanlar her daim karşısındakinden gelecek hamleye karşı hazır olma durumundadır. Bu hazır olma durumu bile insanın korkması için yeterlidir. Bu korku ise insanları barışa sevk eder. Barışa yönelmek isteyen insanın yapacağı ilk şey ise karşılıklı güveni içeren sözleşme oluşturmaktır. Sözleşme oluştuktan sonra ise herhangi bir ihlale karşılık caydırıcı olacak ve insanları sözleşmeye uymaya zorlayacak otorite gereklidir. Hobbes bu otorite ile devleti işaret eder. Bu nedenle Hobbes için devletin ve toplumun ana nedeni korkudur. Doğa durumu bu yönüyle korkunun tehdit unsuru vazifesini görür. Doğa durumu korkunun tehdit unsuru olması nedeniyle her an dönülebilir bir niteliktedir. Bu ise ortaya başka bir sonucu çıkarır. Korkunun sadece devletin nedeni değil aynı zamanda garantisi olduğu sonucunu. Çünkü doğa durumunun her an dönülebilme niteliğinde olması insanlarda korkuya sebep olur ve devlete ihtiyaçlarının olduğunu onlara gösterir. Hobbes için devlet durumundan doğa durumuna düşmenin en önemli sebebi iç savaştır ve iç savaşın da en önemli sebebi yurttaşların özgürlük sevdasıdır. Hobbes ise özgürlüğün karşısına güvenliği koyar. Bundan dolayı Hobbes, Devletin devamlılığını istemek zorunda olan insanın özgürlük-güvenlik dengesi bağlamında özgürlüğünden belli ölçüde feragat etmesi gerektiğini savunur. Bu ise devlet yönetiminde Hobbes'un katı bir şekilde güvenlikten taraf olduğunu gösterir. Hobbes'un güvenlikçi bir devlet yönetimi benimsemesinde gördüğü iç savaşın da etkisi vardır. O iç savaşta egemenin parlamento ve kral arasında bölünmesi nedeniyle Hobbes, en uygun yönetim biçimi olarak Mutlak Monarşiyi işaret eder. Mutlak monarşi ile birlikte yurttaşın da doğa durumuna tekrar dönmek için monaraka itaat etmesi gerektiğini belirtir. Çünkü Hobbes'a göre ne kadar itaat edersen o kadar güvendesin demektir.

KAYNAKÇA

- Arends, J. Frederik M., (2009). Homeros'dan Hobbes ve Ötesine: "Güvenlik" Kavramının Avrupa Geleneğindeki Boyutları, *Uluslararası İlişkiler*, (6)22: 3-33.
- Bakırcı, Fahri, (2008). Hobbes'ta Sözleşmenin Kökeni Akıl Mıdır?, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (63)-3: 1-48.
- Ben Amittay, J., (1983). Siyasal Düşünceler Tarihi, Çev.: M.A Kılıçbay- L. Köker, Ankara: Savaş Yayınları.
- Cevizci, Ahmet, (2001). On Yedinci Yüzyıl Felsefe Tarihi, Bursa: Asa Kitabevi.
- Gauthier, David, (1979). Thomas Hobbes: Moral Theorist, *Seventy-sixth Annual Meeting of the American Philosophical Association*, (76)10: 547-559.
- Hobbes, Thomas, (1993). *Leviathan*, Çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobbes, Thomas, (2005). *Human Nature*, Osmania University.
- Hobbes, Thomas, (2014). *De Cive Yurttaşlığın Felsefi Temelleri*, Çev. Deniz Zarakolu, İstanbul: Belge Yayınları
- Hobbes, Thomas, (1994). *The Elements of Law, Natural and Politic*, Oxford: Oxford University Press.
- Karagözoğlu, Hümeýra, (2006). "Homo Homini Lupus": Thomas Hobbes'un Ahlâk Felsefesi Üzerine, *M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 30: 215-242.
- Kılıç, Yavuz, (2015) Hobbes, Locke ve Rousseau'da "Doğa Durumu" Düşüncesi, *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölüm Dergisi*, (2)2: 97-117.
- Lesnoff, Michael, (1986). *Social Contract*, London: Macmillan.
- Locke, John (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, Çev. Fahri Bakırcı, Ankara: Babil Yayınları.
- Martinich, A.P., (2013). *Thomas Hobbes*, Çev. Akın Terzi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, Jean Jacques, (1995). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, Çev. Rasih Nuri İleri, İstanbul: Say Yayınları.
- Strauss, Leo, (2011). *Doğal Hak ve Tarih*, Çev. Murat Erşen, Petek Onur, İstanbul: Say Yayınları.
- Şenel, Alâeddin, (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi*, "Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş", Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Tannenbaum, D. - Schultz, D. (2006). *Siyasi Düşünce Tarihi*, "Filozoflar ve Fikirleri", Çev. Fatih Demirci, Ankara: Adres Yayınları.
- Thomson, David, (2000). *Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. Süleyman Kor vd. , İstanbul: Şule Yayınları.
- Zabunoğlu, Yahya Kazım, (1957) *Thomas Hobbes, Hayatı, Eserleri Ve Hukuki Fikirleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (14)1: 219-240.